

ΒΥΣΣΑΕ

ΓΛΩΣΣΑΙ

IV / 2009

Glossa ry.
on monitieteinen keskiajan
tutkimuksen seura.

verkkosivut: www.glossa.fi

postiosoite:
Tieteiden talo
Kirkkokatu 6
00170 Helsinki

Yhdistyksen jäseneksi liittymisohjeet ovat lehden takakannessa.

Glossae-lehti
on Glossa ry:n jäsen- ja tiedotuslehti

- ilmestyy neljä kertaa vuodessa
- nyt 11. vuosikerta
- toimitus ja taitto:
Mervi Suhonen
- aiemmin ilmestyneet numerot:
www.glossa.fi/glossae

Lehdessä julkaistaan keskiajan tutkimukseen liittyviä pikkuartikkeleita, uutisia, keskustelua, tiedotteita tulevista tapahtumista.

Latinankielinen sana *glossa* tarkoittaa kommenttia tai tulkintaa.
Esimerkiksi keskiaikaisissa käsikirjoituksissa on *glossae*, reunahuomautuksia.

Joulukuun 2009 Glossae:

Glossae-lehti: esittelysivu.....	2
Kaksi puheenjohtajaa tervehtii jäseniä	3
Glossan uusi vuosi 2010.....	5
Glossan vuoden 2009 päätapahtuma: Authorities-konferenssi	6
Kerjäläisveljet valkokankaalla: Elokuvailtapäivä 28.1.2010	7
Glossan hallitus anno Domini 2010.....	8
Glossan syyskausi 2009: kommentteja kahdesta seminaarista.....	11
Castella Maris Baltici 24.–29.8.2009.....	13
Materiaaliset maailmat -symposium 13.–14.11.2009	15
Historialliset kartat. SKAS:n syysseminaari 20.11.2009	18
Kenttäpostia keskiajan arkeologisilta kohteilta 2009	20
Turun tuomiokirkon reliikit. Reunahuomautuksia (7.12.2009).....	21
Dies Mediaevalis 2010: tervetuloa!	23
Glossa ry.: tietopaketti yhdistyksestä.....	24

Glossae IV / 2009

määrä: 150 kpl
Helsinki, Yliopistopaino 2009
ISSN 1455-9153

Glossae I / 2010 ilmestyy helmikuussa

Aineisto

15.2.2010 mennessä toimittajalle:

Mervi Suhonen
(misuhone@mappi.helsinki.fi)

Kaksi puheenjohtajaa tervehtii jäseniä

Hyvä Glossan jäsen,

Kun vuosi vaihtuu, alkaa Glossassa puhaltaa uusi tuuli. Puheenjohtajakauteni päättyessä tarttuu tahtipuikkoon FT Elina Räsänen, jonka kanssa yhdessä kirjoitamme tässä tervehdykset Glossan jäsenille.

Minulle jää hyvä mieli menneistä kahdesta vuodesta. Olen saanut työskennellä Glossan parissa arvostamieni ihmisten kanssa, ja saanut myös lukuisia uusia tuttavuuksia, joiden ideat, into, asiantuntemus ja osallistuminen ovat kirkastaneet monta harmaata päivää. Kahden vuoden aikana olen kuunnellut kanssanne monta hyvää luentoja, kokannut keskiaikaisia karkkeja, hukannut museon nuolen harjoitellessani jousiammuntaa ja laulanut (vain vähän epävireisesti) keskiaikaisia joululauluja. Meillä on ollut ilo saada vieraiksemme sekä kotimaisen tutkimuksen kärkinimiä, että kansainvälistä huippua Albrecht Classenia ja Nicholas Ormea myöten.

Olen viihtynyt seurassanne siinä määrin hyvin, etten lähde hallituksesta, vaan siirryn järjestelemään Tuijan, Jennin ja Jessen kanssa ensi syksyn *Authorities in the Middle Ages* –konferenssia. 20.-23.9.2010 tiedossa on huumaaava paketti keskiajan historiaa, teologiaa, taidehistoriaa, arkeologiaa ja paljon muuta: merkitse päivät kalenteriisi ja tule kuuntelemaan, tilaisuus on avoin kaikille.

Viimeiseksi tämän vuoden puolella Glossa järjesti teemaluentotilaisuuden *Keskiaika ja kieli*, ja suuntaa sen jälkeen uuteen kauteen. Kevät käynnistyy elokuvaseminaarilla 28.1., jossa on tarjolla kaksi hyvin erityyppistä keskiaikaa käsittelevää elokuvaa asiantuntija-kommentaattoreineen. Kantava teema ovat kerjäläisveljestöt, mutta miten mahtaakaan 1970-luvun hippi-Fransiskus kohdata veli William Baskervillen laajakankaalla?

Kiitän teitä hyvästä yhteistyöstä ja toivotan Elinalle hyvää kautta Glossan puheenjohtajana. Meille kaikille toivotan rauhallista joulua.

Sini Kangas
Glossan puheenjohtaja 2008-2009

Hyvä jäsen,

Aloitän kauteni Glossan puheenjohtajana turvallisin mielin: yhdistyksellä on osaava hallitus ja aktiiviset jäsenet. Itse tulin Glossan hallitukseen vuonna 2007 – toisin kuin monet muut, en ollut aiemmin ollut toiminnassa mukana. Opiskeluaikoinani olin enemmänkin suuntautunut nykytaiteeseen, mutta kiinnostukseni kristilliseen ikonografiaan ja Neitsyt Marian kuvauksen muotoihin johtivat minua menneisyyteen: gradussani käsittelin pääasiassa uuden ajan alun ja 1800-luvun taidetta, mutta kuluvana vuonna valmistuneessa väitöskirjassani liikkunin sitten 1400-luvulla. Niinpä olen yrittänyt kuunnella tarkkaan muiden muisteloita, jotta oppisin tuntemaan iältään nuoren, mutta kuitenkin jo asemansa vakiinnuttaneen yhdistyksemme vaiheita!

Vuosiini hallituksen jäsenenä mahtuu monta hauskaa retkeä ja kiinnostavaa luentoa; merkittäviä siirtoja ovat olleet uusien nettisivujen lanseeraus sekä keskiajantutkimukseen erikoistuneen verkkolehti Miratorin siirtyminen Glossan suojiin. Tässä yhteydessä muistutan jäseniä myös mahdollisuudesta tarjota artikkeleja julkaistavaksi yhdistyksemme omalla tieteellisellä kanavalla. Pidän tärkeänä toteutunutta yhteistyötä eri tieteellisten yhdistysten kanssa – Suomen muinaismuistoyhdistyksen kanssa järjestettyjen seminaarien seurauksena on ilmestynyt jo kaksi julkaisua (Suomen Museo 2006 ja Finskt Museum 2008).

Glossan viimeksi järjestämässä menestyksellisessä seminaarissa *Orientin ihmeet – Euroopan ja idän kohtaamisia keskiajalla ja antiikissa* mieleeni jäivät erityisesti pullaanit (poulains), nuo ristiretkeläisten ”degeneroituneet” jälkeläiset, joista Miikka Tamminen minua ja muita kuulijoita valisti. He edustivat mielenkiintoista kristillisen kulttuurin ja islamilaisen maanpiirin rinnakkaiseloa, josta omalla tavallaan kertoo myös juuri yöpöydälläni oleva teos, 1500-luvun loppuun sijoittuva Orhan Pamukin *Nimeni on punainen*. Siinä arvostettuja tekemisen tapoja noudattavat miniatyyrimaalarit tasapainottelevat vanhojen mestariensa ja uuden, Venetsian kautta suodattuvan tyylin välillä, joka heitä kuitenkin merkillisyydessään kiehtoo: pohtiessaan renessanssimuotokuvien tapaa pyrkiä tavoittamaan ihmisen persoona Eno efendi sanoo:

”Jos kasvosi on kerrankin kuvattu sillä tavalla, sinua ei voi enää koskaan unohtaa. Vaikka olisit kuinka kaukana, se joka katsoo kuvaasi tuntee sinut lähellään. Nekin jotka eivät koskaan näe sinua elossa, voivat vuosia kuolemasi jälkeenkin kohdata katseesi ikään kuin olisit heidän edessään.”

Eno oli oikeassa, minkä museoissa kulkija voi joskus kokea.

Ensi vuoden toiminnan pääpaino on lokakuun kansainvälisessä konferenssissa, jonka yhteyteen suunnittelemme myös retkeä. Kevätkauden esitelmät ovat lapsuutta käsittelevän teeman alla. Muun muassa nyt väistyvä puheenjohtajamme Sini Kangas on lupautunut jakamaan tietojaan keskiajan lapsisotilaista. Lapset toteuttamassa aikuisten päämääriä väkivalloin on aihe, joka ei ole jäänyt men-

neiden aikojen käytäntöihin, vaan oli läsnä niin talvisodassa kuin jälleen yhdellä, omaan aikakauteensa sidotulla tavalla, myös nyt eletävässä maailmassa. Tällaista siirtymää ajankohtaisiin teemoihin koin olevan myös joillain niistä kysymyksistä, joita oma väitöstutkimukseni minussa herätti: olisiko isoäiti Suomessakin virallinen ja tunnustettu perheenjäsen, jos pyhää Annaa, kohta syntymäpäiväänsä viettävän Jeesuksen isoäitiä, ei olisi evankelis-luterilaisuuden myötä siirretty si-
vuun pyhästä perheestä?

Vuotta 2010 kohti tähyten, ja ideoitanne mieluusti vastaanottaen

Elina Räsänen

Glossan uusi vuosi

Hallitus (esitellään sivuilla 8–10)

Yhdistyksen nykyisen hallituksen lähes kaikki jäsenet jatkavat myös vuonna 2010. Osa meistä vaihtaa tehtäviä keskenään.

Hallituksen varsinaisille jäsenille on nimetty omat tehtävät. Hallituksen kokouksiin kutsutaan joka kerta myös varajäsenet, ja kaikki 14 ovat käytännössä tasa-arvoisia. Äänivallan käyttökään ei aiheuta lautasongelmia, sillä äänestyksiä on aniharvoin.

Tammikuussa nautitaan elokuvailtapäivästä! – ohjelma sivulla 7

Keväällä kuullaan kaksi esitelmää lapsuuden historiasta:

Kevään 2010 teemamme on inhimillinen ja ravisteleva. Sini Kangas on tutkimustyössään kohdannut keskiajan lapsisotilaat. Yksinomaan ruusuposkisia näkökulmia ei liene odotettavissa myöskään *Hoping for Continuity, Facing Oblivion. Childhood, education and death in Antiquity and Middle Ages* -projektin tutkijoilta (Suomen Akatemian rahoittama hanke vuosina 2003–2006: www.uta.fi/laitokset/historia/cedam).

Esitelmäiltoja Tieteiden talolla on siis kaksi, **ensimmäinen helmi-maaliskuun vaihteessa** ja **toinen huhtikuussa**. Esitelmien aiheet ja ajankohdat ilmoitetaan uuden vuoden alussa Glossan verkkosivuilla, postituslistalla ja lehdessä.

Syksyllä järjestetään kansainvälinen konferenssi

Authorities in the Middle Ages, lue lisää sivulta 6

Glossan vuoden 2010 päätapahtuma: kansainvälinen konferenssi Helsingissä 20.–23.9.

The Latin word *auctoritas* means not only authority and influence, but more generally opinion, encouragement, decree or example. The concept thus resonates deeply in the study of social structures, communication or religious culture, for instance. Who had *auctoritas*, and how? How was influence built and maintained, how was it lost? How was authority contested? What about model and precedent?

Glossa - the society for medieval studies in Finland is arranging with the Helsinki Collegium for Advanced Studies the multidisciplinary conference

SEEING, HEARING, READING AND BELIEVING. AUTHORITIES IN THE MIDDLE AGES in Helsinki, 20-23 September 2010.

The organisers seek proposals for papers on the topic of authorities in the Middle Ages. **Themes include (but are not limited to)**

authority/-ies in politics,
military history, trade and communication,
intellectual history,
art and literature as well as
religious conformism, adaptation and dissidence.

We invite explorations of exercise of authority in different spheres of life, as well as of medieval meditations on the nature of authority, or of the authority of texts and traditions. The conference welcomes researchers across all scholarly fields and disciplines.

Confirmed keynote speakers include Professor David Abulafia (University of Cambridge), Professor Sverre Bagge (University of Bergen) and Professor Albrecht Classen (University of Arizona).

We welcome working papers from established researchers, doctoral students and those working on their Master's thesis.

Please send proposals for individual papers of twenty minutes or for whole sessions of three papers with contact details and a 200 word abstract to Tuija Ainonen, at tuija.ainonen@helsinki.fi by 15 December 2009.

**Auktoriteettikonferenssin omat verkkosivut ovat osoitteessa
www.glossa.fi/authorities/**

Glossan vuoden 2010 avaus: Kerjäläisveljet valkokankaalla

Torstaina 28.1.2010 elokuvailtapäivä
Tieteiden talo, sali 404

- Katsomme kaksi laadukasta elokuvaa.
- Ennen molempien elokuvien alkua kuulemme lyhyet esimakukommentit. Kommentaattorit varmistuvat tammikuun alussa.
- Elokuvaelämysten jälkeen keskustellaan ja nautitaan jälkimausta yhdessä!

Fratello Sole, Sorella Luna on vuonna 1972 valmistunut italialais-englantilainen elokuva, joka alkaa Fransiscus Assisilaisen tiestä kohti askeesia. Filmi perustuu historiallisiin tosiasioihin. Englanniksi se tunnetaan nimellä **Brother Sun, Sister Moon**. Musiikki on tullut tunnetuksi erityisesti Donovanin ansiosta, joka teki sound-trackista myös uuden äänityksen vuonna 2004.

Ruusun nimi -elokuvan tapahtumat sijoittuvat benediktiiniläisluostariin 1300-luvulla – aikana, jolloin benediktiinien ja fransiskaanienvälillä oli suuria ristiriitoja. Umberto Econ vuonna 1980 ilmestyneen kirjan suomennoksesta on otettu jo 16 painosta! Elokuva on vuodelta 1986.

Tervetuloa nauttimaan filmeistä ilman pääsymaksua! Ensimmäiset 30 katsojaa saavat istumapaikan ...

Kahvituolla kukin voi kustantaa itselleen virkistystä esimerkiksi kahvilassa.

ELOKUVAILTAPÄIVÄN OHJELMA

14.15	Fratello Sole, Sorella Luna: etukäteismakua (kommentaattori)
14.30	elokuva alkaa
noin 16.45	elokuva päättyy
16.45 - 17.15	kahvi- ja keskustelutauko Tieteiden talon kahvilassa
17.15	Ruusun nimi: etukäteismakua (kommentaattori)
17.30	elokuva alkaa
noin 19.45	elokuva päättyy
(20.00	Tieteiden talo suljetaan)
20 –	keskustelu jatkuu – paikka sovitaan ennen filminkatselun alkua

Glossan hallitus anno Domini 2010

Puheenjohtaja Elina Räsänen, FT (elina.rasanen@helsinki.fi)

Olen taidehistorioitsija. Syyskuussa väittelin Helsingin yliopistossa myöhäiskeskiajan Pyhä Anna itse kolmantena -aiheisten puuveistosten merkityksistä. Kiinnostukseni kohdistuu ruumiillisuuden eri muotoihin keskiajan taiteessa, teosten kokemuksellisuuteen ja niiden aineellisuuteen. Toimin tuntiopettajana Taideteollisessa korkeakoulussa sekä HY:n taidehistorian oppiaineessa.

Varapuheenjohtaja ja Mirator-verkojulkaisun päätoimittaja

Jesse Keskiäho, FM (jesse.keskiaho@helsinki.fi)

Olen kiinnostunut keskiaikaisesta oppineesta kulttuurista ja käsikirjoituksista. Tutkin varhaiskeskiaikaisia käsityksiä unista ja näyistä. Osallistun Suomen keskiajan kirjallista kulttuuri -hankkeeseen, joka liittyy tiiviisti tutkimusintresseihini. Työskentelen HY:n Historian laitoksella (joka vuoden 2010 alusta on osuttu suurlaitosta, toim.huom.)

Sihteeri Alpo Honkapohja, FM (alpo.honkapohja@helsinki.fi)

Tutkimukseni aihe on digitaalinen verkkoeditio myöhäiskeskiaikaisesta englantilaisesta lääketieteellisestä käsikirjoituksesta. Teen väitöskirjaani HY:n englannin kielen laitoksella (vuoden 2010 alusta Nykykielten laitos, toim.huom.). Työ parhaillaan noin puolivälissä; ainakin jos aikataulussa pysytään, valmista olisi tarkoitus olla vuonna 2012.

Taloudenhoitaja Olli-Pekka Kasurinen, HuK (opkasuri@mappi.helsinki.fi)

Viimeistelen Helsingin yliopistossa yleisen historian graduani, joka käsittelee Pohjois-Englannin ja Skotlannin kirkollisia suhteita 1000-luvun lopulla ja 1100-luvulla. Erityinen kiinnostuksen kohteeni on Brittein saarten historia varhais- ja sydänkeskiajalla, etenkin sen kirkollinen puoli. Lisäksi olen kiinnostunut saman aikakauden historiasta Skandinaviassa ja Itämeren alueella, erityisesti kristinuskon leviämisestä ja sen poliittisista ja kulttuurillisista vaikutuksista.

Tiedotusvastaava Jenni Kuuliala, FM (jenni.kuuliala@uta.fi)

Työskentelen Tampereen yliopiston Historiatieteen ja filosofian laitoksella. Keskiajantutkimuksessa minua kiinnostavat erityisesti lasten ja perheen historia, käsitykset terveydestä, sairaudesta ja ruumiillisuudesta sekä kansanperinne. Kirjoitan parhaillaan väitöskirjaa vammaisista lapsista 1100–1400-luvuilla.

Jäsenrekisterin hoitaja Rose-Marie Peake-Liedes, FM

(rose-marie.peake.liedes@helsinki.fi)

Olen historian tutkija, työskentelypaikkanani Helsingin yliopisto. Väitöskirjani aihe on pyhän Louise de Marillacin (1591–1660) mystiikka, keskiaikaisia esikuvia unohtamatta. Erityiset kiinnostuksen kohteeni keskiajan historiassa: mm. sukupuolen vaikutus, hengellisyys, mystiikka, pyhiinvaellus, luostarilaitos ja hengelliset maallikkoliikkeet, kirjoittaminen, kirjat ja kirjallisuus, lapsuus, arki, ruoka...

Glossaen toimittaja Mervi Suhonen, FM (misuhone@mappi.helsinki.fi)

Olen arkeologi. Elämäni huimimpiin kokemuksiin kuuluu keskiaikaisten puurakennusten ja esineiden kaivaminen esiin Turun ja Viipurin kulttuurikerroksista. Nykyisin teen projektitöitä HY:n arkeologian oppiaineessa ja muissa suomalaisissa arkeologian tutkimuksen konteksteissa.

Authorities-konferenssin järjestäjä Tuija Ainonen, FM

(tainonen@chass.utoronto.ca)

Valmisteilla olevassa väitöskirjassani tutkin 1200-luvun vaihteessa syntyneitä ensyklopedisia sanaselitysoppaita, joilla on eksegeettinen tausta. Olen kiinnostunut erityisesti kirjahistoriasta, käsikirjoituksista, paleografiasta, editoimisesta ja latinasta. Vuonna 2010 opetan Benediktuksen säännön käännöskollokviassa HY:n Teologisessa tiedekunnassa, sen (hallinnollisesti toistaiseksi itsenäisellä, toim.huom.) Kirkkohistorian laitoksella. Väitöskirjaa kirjoitan University of Toronton jatko-opiskelijana (Centre for Medieval Studies), työpisteenä kotitoimitoni täällä Suomessa.

Authorities-konferenssin järjestäjä Sini Kangas, FT

(shkangas@mappi.helsinki.fi)

Olen helsinkiläinen historiantutkija ja toimin tutkijatohtorina HY:n Tutkijakollegiumissa (Helsinki Collegium for Advanced Studies eli HCAS) – pahoittelen tautologiaa, mutta siitähän tutkimuksessa usein on kysymys. Alaani on keskiajan aatehistoria, ideologinen sodankäynti ja ristiretket. Väitöskirjani käsitteli uskonnollisen väkivallan käsitettä varhaisessa ristiretkiliikkeessä, ja aihepiiri kiinnostaa minua edelleen valtavasti. Vuosi sitten käynnistyneessä uudessa tutkimusprojektissani tutkin keskiajan lapsisotilaita ja lasten ja nuorten integroitumista ristiretkiliikkeeseen.

Varajäsen Ilkka Leskelä, FM (ileskela@gmail.com)

Tutkin myöhäiskeskiajan kaupankäyntiä ja kommunikaatioverkostoja Itämeren piirissä. Olen kiinnostunut laajemmin esiteollisen maailman sosioekonomiasta ajanjaksolla antiikista Agraari-Suomeen. Jatko-opiskelen HY:n Valtiotieteellisessä tiedekunnassa, talous- ja sosiaalhistorian oppiaineessa, mutta ainakin alkuvuonna aikani kuluu tilaushistoriikkaa kirjoittaessa.

Varajäsen Päivi Räisänen, Dr.phil. (paivi.raisanen@web.de)

Väittelin toukokuussa 2009 Göttingenin yliopistossa (Georg-August-Universität Göttingen, Mittlere und neuere Geschichte) kastajaliikkeestä Württembergin herttuakunnassa 1500-luvulla ja 1600-luvun alussa. Parhaillani valmistelen suomenkielisiä tietokirjaa samasta aihepiiristä. Tutkimusintressini ovat mikro- ja mentaliteettihistoria, reformaation ja radikaalin reformaation sosiaali- ja kulttuurihistoria sekä kerettiläisyys.

Varajäsen Tuula Hockman, FT (tuula.hockman@uta.fi)

Tuula Hockmanin vuonna 2006 Tampereen yliopistossa (Historiatieteen ja filosofian laitos) julkaistun väitöskirjan aiheena on Ingeborg Aakentytär (Tott) ja hänen sukunsa – toisin sanoen 1400- ja 1500-lukujen vaihteen sukuverkostot, valta ja yhteiskunta siellä, minne Tott-suvun maaomaisuudet ja mahti ulottuivat.

Varajäsen Pia Tolvanen, HuK (pitolvan@jyu.fi)

Jyväskylän yliopisto, Historian ja etnologian laitos, Suomen historia
Tutkimusaiheeni on sukulaisuus keskiajan Suomessa.

Yhteyshenkilö Sari Kataja-Peltomaa, FT (sari.katajala@uta.fi)

Sari Katajala-Peltomaa väitteli vuonna 2006 Tampereen yliopistossa Historiatieteen ja filosofian laitoksella. Tutkimuksen keskipisteenä olivat keskiajan naiset: mitä heidän hoivaroolinsa tarkoitti siinä nuovovaiikutuksessa, jota yhteisöllä oli pyhimysten kanssa? Millä tavoilla sukupuoliroolit 1300-luvun katoliisessa yhteisössä uudentuivat ja miten esimerkiksi pyhimysten tekemät ihmeet vaikuttivat siihen?

Valoa Agricolan aikaan ja suomen kirjakielen historiaan

Suomen kielen vanhimmaksi arvioitu kielioppi Kansalliskirjastoon

Kansalliskirjastoon on deponoitu (luovutettu säilytettäväksi) suomen kielen vanhimmaksi arvioitu kielioppi, *Rudimenta linguae finnicae breviter delineata*. Vaikka Rudimentan alkuperän ja iän varmistaminen vaatii edelleen tarkempaa tutkimista, on varmaa, että käsikirjoitus kuuluu vanhimpiin suomen kielestä laadittuihin kieliopillisiin esityksiin. Kansalliskirjastosta se on nyt saanut turvallisen talletuspaikan.

Uutinen julkaistiin 5.11.2009: www.kansalliskirjasto.fi > *kulttuuritoiminta* > *kulttuuriuutiset*; löytyy esimerkiksi hakusanalla Rudimenta.

Alfred Kordelinin säätiö päätti tukea suuria kulttuurihankkeita

Mikael Agricola -seuralle: *Viipurin vanhan Tuomiokirkon raunioiden arkeologisen tutkimus-, suojelu- ja kunnostushankkeen toteuttamiseen* 15 000 €

Turun yliopiston Suomen kielen laitokselle: *Mikael Agricolan -sanakirjan laatimiseen* 37 000 €

Apurahat julkistettiin 6.11.2009 (www.kordelin.fi)

Glossan syyskausi 2009: kommentteja kahdesta seminaarista

(muistiinpanot: *Mervi Suhonen*)

Orientin ihmeet 22.10.2009: neljä esitelmää idän ja lännen suhteista

FL Mika Hakkarainen (HY, Hum.tdk, Klassillisen filologian laitos)

Orientti tunkeutuu kohti Oksidenttia: osmani-imperiumin ja Venetsian tasavallan kohtaaminen Epeiroksella 1400- ja 1500-luvuilla

Byzanttilaiset ja venetsialaiset kirjalliset lähteet ovat Mika Hakkaraisen vastuulla Suomen Ateenan-instituutin Thesprotia-projektissa (*The Thesprotia expedition. A Regional, Interdisciplinary Survey Project in Northwestern Greece*). Hankkeen tutkimusalue on Kokyto-joen laakso, missä aineistoa on paleoliittiselta kivikaudelta alkaen. Keskiajalla ja uuden ajan alussa alue oli läntisen ja itäisen Euroopan välisten kommunikaatioreittien risteyksessä. Mitä lähteet kertovat kulttuurien kohtaamisesta, konkreettisista konflikteista? Lisää hankkeesta verkkosivuilla: www.finninstitute.gr/Thesprotia/texts/Introduction.htm

FM Miikka Tamminen (Tampereen yliopisto, Hum. tdk, Yleinen historia)

Ristiretkeläisten degeneroituneet jälkeläiset: Latinalaisen idän epäpuhtaus 1200-luvulla

Esitelmässä tarkasteltiin Euroopan ja idän kohtaamista ristiretkiaikana, eritoten 1200-luvulla. Miten katolilaiset kristityt, nk. latinalaiset, kohdattiin Orientissa? Millaiset olivat lännestä saapuvien ristiretkeläisten suhteet niihin aiempien ristiretkeläisten jälkeläisiin, jotka jo asuivat Orientissa? Missä valossa ristiretkeläisten jälkeläiset esitettiin Orientin ulkopuolella, 1200-luvun ristiretkisaarnoissa? Orientissa käydessään läntiset ristiretkisaarnaajat olivat saaneet henkilökohtaisestikin tutustua siellä asuviin latinalaisiin, nk. *pullaneihin*. Näiden kulttuurinen vieraantumisen oli lännen ristiretkisaarnaajien näkökulmasta selvä merkki henkisestä korruptiosta ja moraalittomuuden tilasta. Tästä syystä uudistukset idässä ja paluu *pullanien* esi-isien, ensimmäisten ristiretkeläisten viitoittamalle tielle oli välttämätöntä.

FM Nadja Johansson (HY, Teologinen tiedekunta, Uskontotieteen laitos)

Rabbi Abraham Ibn Ezra astrologisen tiedon ja tradition välittäjänä ja opettajana Etelä-Ranskassa 1100-luvun puolivälissä

Abraham Ibn Ezra (elinvuodet noin 1096–1164) oli hämmästyttävä monialainen nero: matemaatikko, astronomi, astrologi, juutalainen Raamatun tuntija, runoilija... Miten hänen ajattelussaan ja kirjoituksissaan yhdistyivät arabialainen ja läntinen tieto ja kulttuuri? Miten juutalainen oppinut toimi tiedon ja uskonnon rajalla tutkiessaan taivaan ilmiöitä? Nadja Johansson käytti esitelmässään tuoreita pro gradu -työnsä herättämiä ajatuksia ja tietämystä, joka hänelle on kertynyt mm. Abraham Ibn Ezraan liittyvän julkaisun tekemisen yhteydessä.

FL Antti Peltonen (TaY, Hum. tdk, Yleinen historia)

Kuvitelmat idästä unelmana tulevasta - myöhäiskeskiaikainen idänkuva ideaalimaailman rakennuspalikkana Englannissa

Lisensiaatintyössään (TaY 2007) Peltonen paneutui Mandevillen matkoihin (*Mandeville's Travels*), yhteen myöhäiskeskiajan suosituimmista läntisessä ja pohjoisessa Euroopassa kopioiduista teoksista. Orientti-seminaarissa kuulimme tämän hämmästyttävän teoksen jälkiosasta, nimittäin erikoisista kuvauksista siitä, millaisen ihmeellisen ideaaliyhteiskunnan keskiaikainen tutkimusmatkaja oli kohdannut kaukaisessa Idässä. Peltonen tulkitsee, että Mandevillen matkat ovat eräänlainen esiutooppinen kirjoitus. Leipätyönsä ohella Peltonen jatkaa nyt tutkimusmatkaansa myöhäiskeskiajan Englantiin, yhteiskuntaan, joka tarvitsi utopioita.

Keskiaika ja kieli 8.12.2009: Brittein saarten kieliä ja yhteiskuntia

FM Olga Timofeeva (HY, Hum. tdk, Englannin kielen laitos)

Latin influence on Old English: a sociolinguistic perspective

Timofeevan väitöskirjatyön ydinaineistona ovat noin aikavälillä 850 – 1150 kirjoitetut englanninkieliset tekstit. Laajaan aineistokorpukseen pohjautuvassa analyysissään Timofeeva on verrannut käännöksiä, joissa lähtökielen olettaisi kuuluvan vahvasti läpi, teksteihin, joissa latinan vaikutus oletettavasti on vain heikko. Latinan kielen taito oli Englannissa kirkonmiesten ja nunnien henkistä pääomaa. Kaksikielisiä oli todennäköisesti Englannin väestöstä alle puoli prosenttia! Latinan vaikutus englantiin (Old English) jäi melko vähäiseksi. Timofeeva osoittaa tämän yhdistämällä eräiden verbisyntaktisten rakenteiden analyysin ja sosiolingvistinen teoriataustan.

Väitöksen päivämäärä ilmoitetaan vuoden 2010 alussa.

FT (väit.) Alexandra Bergholm (HY, Teol.tdk, Uskontotieteen laitos)

Texts, meanings and interpretation: Approches to the study of early Irish literature

Bergholmin uunituoreessa väitöskirjassa päähenkilö on kuningas, joka pyhimyksen kirouksen seurauksena menettää järkensä, kasvattaa höyhenpeitteen ja kykenee liikkumaan valtavia etäisyyksiä levitoimalla... Kertomus on varhaisirlantilainen *The Frenzy of Suibhne*, joka ajoitetaan 1100-luvulle. Bergholm lähestyy tekstiaineistoaan tutkimushistoriallisesta ja metodisesta näkökulmasta. Onko tarinassa shamanismia ja kelttiläistä mytologiaa (esikristillinen tulkinta) vai onko se varhaisirlantilainen, kristillisvaikutteinen? Bergholm ei suostu asettumaan kumpaankaan leiriin vaan pohtii muita ja lähdekritiikkiä. Suuri kysymys on, voiko keskiajan teksteistä löytää ”alkuperäisiä” merkityksiä vai syntyvätkö merkitykset osana lukemis- ja tulkintaprosessia.

Ja linnanmuurit kohoaa, kohoaa...

Castella Maris Baltici 24.–29.8.2009

Anu Lahtinen (anulah@utu.fi), Turun yliopisto, Suomen historia

Castella Maris Baltici, Itämeren piirin linnatutkijoiden yhteisseminaari, järjestettiin tänä vuonna Suomen kamaralla. Liki viikon mittainen tapaaminen, seminaarisarjan kymmenes, kokosi yhteen joukon arkeologeja, taidehistorioitsijoita, historioitsijoita, museoväkeä ja muita menneisyyden asiantuntijoita.

Konferenssin pääteemoina olivat monitieteinen ja tieteidenvälinen linnatutkimus, erilaiset tutkimusmenetelmät sekä linnat historian tutkimuksessa. Esielmissä ja keskusteluissa liikuttiin sujuvasti englannin ja saksan välimaastossa, joskus analyysiä vähän avitettiin muillakin kielivalinnoilla. Osa esityksistä keskittyi yksittäisten linnojen rakennushistoriaan, ja analyyseissä sekä taukokeskusteluissa kommentoitiin välillä kirpeästikin aiempien vuosisatojen rekonstruktioita sekä entisöintiratkaisuja.

Alustuksissa käsiteltiin niin kruunun linnoja kuin pienempiä linnoitettuja kartanoitakin. Historioitsija ei voine olla pohtimatta kirjallisen aineiston ja aineellisen menneisyyden välistä suhdetta, ja siksi olinkin erityisen kiinnostunut esityksistä, joissa analysoitiin esimerkiksi kirjallisten mainintojen suhdetta arkeologisiin löytöihin. Joissakin tanskalaisissa esimerkeissä vertailtiin linnasta löytyviä kirjallisia mainintoja ja arkeologisia tutkimuksia. Nørre Vosborgin kartanosta on mainintoja jo 1200-luvun lopulta, ja 1500-luvulla mainitaan uusista rakennushankkeista Vosborgissa. Arkeologiset kaivaukset osoittivat, että vuosisatojen kuluessa oli rakennettu uusia päärakennuksia, joiden sijaintipaikat olivat etäällä toisistaan – hyvä muistutus siitä, miten suuret muutokset jäävät säilyneiltä kirjallisilta lähteiltä katveeseen.

Esityksissä käsiteltiin myös linnojen nykyistä käyttöä. Miten paljon linnaympäristöä on oikeutettua käyttää esimerkiksi juhlien järjestämiseen? Entä kuinka olemattomiin rappeutunut linnan paikka voidaan tehdä eläväksi siten, että tavallinen vierailijakin saa jonkinlaisen kuvan sen ammin raunioituneesta loistosta? Tulisiko tällaisten tapahtumien ja kohteiden olla vierailijoille ilmaisia, ja kuka silloin maksaisi ylläpitokustannukset? Turismi ja kulttuurimatkailukin vaativat nykyään speaktaakkeleita, joiden rahoittaminen on oma haasteensa. Niiden järjestäminen toisaalta tuo eloa vanhoihin kohteisiin, mutta on toisaalta kuluttavaa vanhoille rakenteille.

Osallistujat perehtyivät linnojen maailmaan paitsi esitelmissä myös aidoissa ympäristöissä, sillä konferenssi-itineraarin tärkeimpiin kohteisiin kuuluivat Turun linna – Kuusiston linnanrauniot – Raasepori – Grabbacka – Barkarkulla – Junkarsborg – Tammisaari – Porvoon linnanmäki – Olavinlinna – Hollolan keskiaikainen kirkko ja Kapatuosianmäki – Hakoisten linnavuori – Hattulan

kirkko – Hämeen linna. Näissä kohteissa vierailijat saattoivat konkreettisella tasolla vertailla erilaisia entisöimisen tai ennalleenjäättämisen, matkailukäytön ja suojelun tasoja.

Lyhyessä ajassa nautittu rautaisannos vanhoja kulttuurimaisemia ja rakennusjäänteitä avasi silmät monenlaisille yksityiskohdille ja yleisvaikutelmille, puhumattakaan siitä, että oli yksinkertaisesti nautinto vierailla vaikkapa Olavinlinnan kivisillä käytävillä ja katsella muureilta vesien takaisia metsiä. Linnan opas saattoi hetkittäin kärvistellä linnatutkijoiden kommentoimissa esitystä ja valokuvatessa detaljeja, mutta ainakin kierroksesta oli karsittu pois takavuosien yliampuvat jutut pimeästä keskiajasta (joista allekirjoittanut natisi Glossae-lehdessä joskus vuoden 2003 painikkeilla).

Summa summarum: Castella Maris Baltici tarjoaa selvästi loistavan mahdollisuuden perehtyä Itämeren piirin linnoihin sekä tutkimusanalyysien että aistinvaraisen kokemuksen kautta, ja ken ehtii niihin osallistua kerran toisensa jälkeen, hahmottaa varmasti tilojen aineellista olemusta ja niiden kulttuurista merkitystä tavalla, jota ei voi omaksua pelkästään tutkimuskirjallisuuden tai kirjoitettujen lähteiden avulla. Jos konferenssi jäi tältä erää kokematta, voi odottaa konferenssiperinteen mukaista artikkelikokoelmaa ilmestyväksi, tai vartoilla uutisia seuraavasta linnatutkimuksen seminaarista, joka järjestetään Ruotsin puolella.

Castella X:n ohjelma on osoitteessa: www.muuritutkimus.com/castella2009.

Kahdeksan Castella-julkaisua – ja tulossa kaksi lisää

Castella Maris Baltici -seminaarien esitelmäjulkaisut ovat Archaeologii Medii Aevi Finlandiae -sarjassa (AMAF), ks. Suomen keskiajan arkeologian seuran verkkosivut www.skas.fi. Yhteensä on julkaistu jo yli 150 artikkelia, yli kaksi tuhatta englannin- ja saksankielistä sivua.

Castella I Suomessa 1991 (Linnat vallan ja innovaatioiden keskuksina Itämeren piirissä 900–1500-luvuilla)

II Nyköping, Ruotsi 1993 (900-1500-lukujen linnoitusten toimintaa Itämeren alueella)

III Malbork, Puola 1995 (Kaupunki – kirkko – linna)

IV Tartto, Viro 1997 (Linnatutkimuksen metodit ja kategorisoinnit)

V Rudköbing, Tanska 1999 (Elämä linnoissa)

VI Vilna, Liettua 2001 (Kontaktit ja sukuyhteydet linnojen rakentamisessa)

VII Greiswald, Saksa 2003 (Kaupunki puolustuspaikkana arkkitehtonisesta sekä oikeudellisesta ja sosiaalishistoriallisesta näkökulmasta)

VIII Turaida, Latvia 2005 (Varhaisten tuliaseiden kauden linnat 1400- ja 1500-luvulla)

IX Novgorod, Venäjä 2007 (julkaisu tulossa)

Materiaaliset maailmat -symposium

Tampere 13.–14.11.2009

Sofia Lahti (slahti@abo.fi) FM, Konstvetenskap vid Åbo Akademi

Materiaaliset maailmat – aineellinen kulttuuri ja sosiaaliset verkostot Itämeren alueella 1300-1700-luvuilla oli, mikäli tapahtuman järjestäjiä on uskominen, suunniteltu itsekkäin perustein: työryhmä halusi koota yhteen esitelmiä itseään kiinnostavista aiheista. Teema yhdistikin tuoreita historian, arkeologian ja taidehistorian tutkimuksia onnistuneesti, ja esitelmistä tuntui muodostuvan kertomus, jonka kukin osa täydensi toistaan. Voisi jopa sanoa, että puhujat pysyivät poikkeuksellisen hyvin teeman rajoissa.

Keskiaika painottui esitelmissä jonkin verran uutta aikaa enemmän ja 1600 – 1700 -lukujen aineistoissakin keskiajan perintö oli usein tunnistettavissa. Kuten arvata saattaa, aateliston sosiaaliset suhteet ja aineelliset ulottuvuudet korostuivat yli muiden yhteiskuntaluokkien. Etsivä kuitenkin löytää uutta tietoa ja tulkin-toja myös porvariston, käsityöläisten/taiteilijoiden ja talonpoikienkin elämästä, kuten esimerkiksi Marko Lambergin, Markus Hiekkasen, Mari Välimäen, Raisa Toivon ja Pia Melinin esitelmät osoittivat.

Aateluus velvoittaa

Kahden päivän aikana sosiaalisen ja materiaalisen kulttuurin yhteys etenkin aatelisten elämässä tuli yhä ilmeisemmäksi. Säädynmukainen elämäntapa, jota valottivat erityisesti Anu Lahtinen, Ulla Koskinen ja Tuula Hockman (sekä myöhemmän ajan osalta Johanna Ilmakunnas), oli osa aatelisten ”ammattia” ja vaati tietynlaista asumista, pukeutumista, anteliaisuutta ja vieraanvaraisuutta. Tämä oli taloudellisesti mahdollista vain runsaiden maataloustulojen turvin, ja korkeimman aatelin edustajilla olikin hallinnassaan jopa tuhat maatilaa. Lisäksi arvokas elämä edellytti laajoja kauppayhteyksiä Itämeren ja Pohjanlahden yli, jotta välttämättömiä ylellisyystavaroita – niin ristiriitaiselta kuin käsite kuulostaakin – saatiin tilatuksi maailman ääristä asti. Tilauslistat olivat pitkiä ja sisälsivät mausteita ja soittimia, vaatekankaita ja taideteoksia. Aatelistkartanoihin saatettiin palkata myös vakituisia taiteilijoita ja käsityöläisiä. Lahjoissakin kallisarvoisuus oli tärkeää; esimerkiksi Ebba Gustafsdotter (Stenbock) sai sisareltaan häälahjaksi Intiasta, Goalta tilatun suuren kirstun, joka on vieläkin tallessa Tukholman historiallisessa museossa. Itse kartanoissa keskiajan esineistöä on useasta eri syystä säilynyt hyvin vähän, kuten Kari Uotilan ja Georg Haggrenin esitelmistä kävi ilmi; keskiajan aatelistkartanoiden materiaalista kulttuuria onkin avattava arkeologian lisäksi kirjallisten lähteiden avulla. Eri säätyjen juomakulttuureista kertoo juomalasityyppien levinneisyys; Haggren osoitti esitelmässään, miten olutlasina käytettyjä *passglaseja* löytyy kaivauksissa maaseudultakin, kun taas nypylliset viinilasit ovat tyypillisiä vain kaupungeissa ja joissakin pappiloissa.

Aateliston tarve toteuttaa ja ilmaista säätyidentiteettiään ulottui myös uskonnon alueelle. Aatelisten varat mahdollistivat monen kirkon rakentamisen, korjauksen tai sisustuksen. He pystyivät hankkimaan ulkomailta myös pyhiä esineitä ja kuvia. Omassa esitelmässäni spekuloin, kuka tanskalaisen Ulfstand-suvun jäsen lienee hankkinut 10000 ritarimarttyyrin käsivarsirelikvaarion ja maalauttanut siihen oman vaakunansa. Monille yhden kirkkoesineen lahjoittaminen ei riittänyt, vaan etenkin 1600-luvulle tultaessa aatellissukujen vaakunat ja hautaustomerkit paisuivat mittoihin, joissa niiden dominoiva läsnäolo alkoi viedä tilaa jumalanpalvelukselta. Tuija Tuhkasen tutkima Henrik Fleming järjesteli Mynämäen kirkkoa omaksi hautakirkokseen niin kokonaisvaltaisesti, että maalautti keskiaikaiset kattomaalaukset peittoon. Markus Hiekkasen esitelmästä kävi ilmi, että samoja kattomaalauksia on viimeinkin alettu ottaa uudelleen esiin.

Arvovaltaisten sukujen itsekorostukseen liittyy myös omia sukujuuria juhlistava ja samalla sukuyhteyksiä kontrolloiva sukututkimusinnostus, joka alkoi 1400-luvun lopulla. Tiina Miettinen kertoi, että sukulaisuus pyhän Birgitan kanssa oli erityisen toivottu ja suvun arvoa lisäävä seikka, jota tavoiteltiin ja todisteltiin sukutauluissa.

Yksilö ja yksityiskohta materiassa ja kuvassa

Maalaukset, veistokset ja piirrokset täydentävät kuvaa, joka hahmottuu menneistä materiaalisista maailmoista hahmottuu kirjallisten lähteiden ja käyttöesineiden kautta. Pia Melin korosti Albertus Pictorin kirkkomaalausten ja arkeologisten esinelöytöjä vertailemalla, miten tärkeää on muistaa poikkitieteellisyys ja monet erilaiset lähteet. Maalauksista voi siten tunnistaa toisaalta tiettyjä ominaisuuksia edustavat fiktiiviset ihmistyyppit, toisaalta taas arkielämästä kopioidut yksityiskohdat. Albertus itse kuului 1400-luvun uuteen ihmistyyppiin, jota symposiumissa käsitteli Jan von Bonsdorff: erikoistuneisiin, yksilöllisiin käsityöläisiin, jotka jo lähemmin vastasivat nykyistä taiteilijan käsitettä. Keskinäisen kilpailun myötä heistä jokaiselle kehittyi tunnistettava kädenjälki, ja myös heidän kuvissaan yksilöt ja yksityiskohdat kuvataan entistä tarkemmin.

Kaupungitkin alettiin Albertuksen ajan maalauksissa kuvata näköisinä – siihen asti käytetyn, taivaallista Jerusalemia edustavan ”yleiskaupungin” sijaan. Kaupunkien näkeminen ja hahmottaminen kaupunkilaisten omasta näkökulmasta tuli esiin Marko Lambergin esitelmässä; hänen aineistonaan olivat kaupunkitilan sanalliset kuvaukset ja karttapiirokset arkistolähteissä. Asuinpaikkamääriteltiin vuoroin katujen, korttelien, pihojen ja niiden kulloistenkin asukkaiden tai omistajien mukaan. Ammattimaalarien ja kuvanveistäjien teosten lisäksi ainakin Suomen kirkoissa on säilynyt amatöörien tekemiä kuvia, niin sanottuja primitiivimaalauksia, joiden alkuperästä on keskusteltu pitkään. Markus Hiekkänen yhdisti ne tiettyyn kirkkorakentamisen aaltoon ja ehdotti, että kuvat olisivat Itämeren eteläpuolelta saapuneiden, preussilaisten kirkonrakentajien maalaamia. Niiden aiheisiin tai ulkoasuun eivät ole vaikuttaneet aatelisten rahoittajien suunnitelmat eivätkä taiteelliset kilpailuasetelmat.

Suuri osa keskiajan materiaalisista jäljistä on nyt museoitu. Elina Räsänen pohdiskeli keskiajan pyhimysveistosten vastaanottoa ja tulkintoja eri aikakausina. Kolmiulotteisuutensa vuoksi ne ovat voineet tuntua maalauksia todellisemmilta, mutta maalinsa menetettyään ne menettävät myös ilmeensä. Pohjoismaiden veistokset säästyivät uskonpuhdistuksen pahimmalta kuvainraastolta, mutta ne alenivat kirkkojen ”koristuksiksi”, joita siirreltiin ja muuteltiin, ja lopulta nousivat museoesineiksi ja tutkimuksen kohteiksi, jotka saavat yhä uusia tulkintoja myös nykytaiteessa. Nykytutkimuksessa painottuva ”materiaalinen käänne” tuottaa uusia kysymyksiä kulttuurin aineellisuudesta, ja Tampereen symposium toi niihin oivaltavasti monitieteisiä vastauksia.

*symposiumin omat verkkosivut:
www.uta.fi/laitokset/historia/sivut/materiaalisetmaailmat.htm*

TUCEMEMS –

Turun yliopiston keskiajan ja uuden ajan alun tutkimuksen keskus
(Turku Centre for European Medieval and Early Modern Studies)

Nelihenkinen johtoryhmä esitteli 4.12.2009 Turun yliopiston päärakennuksessa yleisölle keskuksen kaikki viisikymmentä (!!) hanketta. Samalla julkaistiin myös keskuksen uudet nettisivut <http://tucemems.utu.fi/>

Turun yliopiston verkkolehti kertoo, että keskiajan ja uuden ajan alun tutkimus on Turun yliopiston uudessa strategialuonnoksessa yksi niistä tutkimusaloista, jotka ovat yliopistossa vahvassa kehitysvaiheessa (<http://www.utuonline.fi/sisalto/ajankohtaista/Tucemems09.html>, luettu 9.12.2009)

Symposium on Medieval and Early Modern Legal Court Records
Turku, 12 February, 2010

Inspired by the recent publication of Records of the Salem Witch-Hunt (Rosenthal et al. 2009, CUP), the Department of English at the University of Turku in collaboration with TUCEMEMS will host **a symposium on the use of historical court records in current research in the Humanities.**

Keynote address by Professor Emeritus Bernard Rosenthal (State University of New York, Binghamton) on 'Stories that Salem Documents Tell'.

CFP: esitelmätarjouksia vastaanotetaan 31.12.2009 asti

Lisää tietoa: <http://tucemems.utu.fi/>

Historialliset kartat

Suomen keskiajan arkeologian syysseminaari 20.11.2009

Tuuli Heinonen (tuuli.t.heinonen@mappi.helsinki.fi), HY, arkeologia

Suomen keskiajan arkeologian vuosittainen Hämeenlinnan seminaari ja syyskokous järjestettiin tänä vuonna teemalla *Historialliset kartat arkeologian ja asutushistorian lähteenä*. Historialliset kartat ovat etenkin viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana nousseet keskeiseksi lähdeaineistoksi historiallista aikaa tutkiville arkeologeille Suomessa, sillä niiden avulla on mahdollista tutkia maiseman ja asutuksen kehitystä monilla alueilla 1600–1700 -luvulta lähtien. Parhaissa tapauksissa kartat ovat mainio apuväline myös keskiaikaa tutkittaessa, sillä ne saattavat sisältää tietoa kartoitushetkeä varhaisemmasta ajasta. Ajankohmainen teema herätti suurta kiinnostusta, ja seminaariin osallistui tänä vuonna ennätysyleisö, yli 70 henkeä.

Seminaari pääpuhujaksi oli kutsuttu apulaisprofessori Bengt Windelhed Södertörnin korkeakoulusta Ruotsista. Hän esitteli Hämeenlinnassa sekä kulttuuri- maantieteen teoriaa että omia tutkimuksiaan, joissa hän on hyödyntänyt vanhoja karttoja maiseman menneisyyden selvittämisessä aina rautakaudelta ja keskiajalta alkaen. Ruotsissa historialliset kartat ovat olleet etenkin maantieteilijöiden laajasti käyttämä lähdeaineisto jo vuosikymmeniä, joten oli mielenkiintoista kuulla, millaisten metodien siellä on todettu sopivan maiseman tutkimiseen karttojen avulla.

FM Leena Lehtinen esitteli seminaarissa tutkimuksiaan, joissa on pyritty karttojen avulla selvittämään maiseman kehitystä nykypäivään asti ulottuvana kokonaisuutena Hattulassa ja Kerimäellä. Lehtinen pohti kiinnostavalla tavalla eri aikatasojen näkymistä nykymaisemassa ja sitä, kuinka maastossa näkyviä erikäisiä elementtejä voitaisiin parhaiten suojella muinaisjäännöksinä.

FM Heini Hämäläinen (HY, arkeologia) arvioi esitelmässään historiallisten karttojen käytettävyyttä tonttitutkimuksessa esimerkkinään Espoon Kauklahdi. Hämäläinen on verrannut Kauklahdessa 2000-luvulla tehtyjen kaivausten tuloksina löytyneitä rakenteita 1700-luvun kartalla näkyviin tonttimaihin. Kun 1700-luvun kartan rakenteet siirretään nykykartalle, havaitaan, että ne eivät osu aivan kohdakkain kaivaushavaintojen kanssa. Hämäläisen tutkimustulokset ovat hyvä muistutus siitä, että vaikka historialliset kartat ovat hyödyllinen lähdeaineisto arkeologeille, niiden avulla ei välttämättä voi tehdä täsmällisiä vanhojen tonttimaiden paikannuksia, vaan havaintojen varmistaminen vaatii aina niiden toteamista maastossa.

FM Simo Lahtela Jyväskylän yliopistosta käsitteli seminaariesitelmässään karttoja historian tutkimuksen lähteenä. Vaikka esitelmässä keskityttiin lähinnä karttojen käytön perusteisiin, oli kiinnostavaa kuulla, kuinka karttoihin suhtau-

dutaan lähdeaineistona historian parissa. Lahtela esitteli etenkin kartoituksen taustalla vaikuttaneita syitä, jotka on hyvä muistaa, kun arvioidaan, mitä informaatiota kartoilta on mahdollista löytää ja mitä niistä puuttuu.

FT Kari Uotila (Muuritutkimus Ky) esitteli PULU (Pulpetista ulos oppimaan) – hanketta, jossa pyritään kehittämään ulkona luonnossa tapahtuvaan opetukseen soveltuvia menetelmiä kouluille. Hankkeessa vanhat kartat ovat yksi osa mini-läppärien ja gps:n avulla toteutettavan opetuksen sisältöä. Uotila esitteli lyhyesti myös karttojen ja laserkeilausaineiston yhdistämistä, joka saattaa tulevaisuudessa auttaa historiallisten karttojen kuvaamien ilmiöiden siirtämisessä nykykartalle haastavammissakin tapauksissa. Esitelmä tarjosi kokonaisuudessaan kiinnostavan väläyksen nykYTEknologian mahdollisuuksista karttojen hyödyntämisessä.

Seminaarin päätteeksi Arkistoteknisen yksikön johtaja FT István Kecskeméti esitteli Kansallisarkiston digitointiprojektia, jossa vuoden 2009 aikana on ehditty digitoida huomattava määrä arkiston aineistoa. Arkeologien kannalta kiinnostava tieto oli, että suuri osa vanhimmasta karttamateriaalista kuuluu digitoitavien aineistojen piiriin, mikä tulevaisuudessa helpottaa huomattavasti vanhojen karttojen käyttöä. Materiaalin on tarkoitus olla saatavilla Kansallisarkiston kotisivujen kautta viimeistään ensi vuoden alussa.

Hämeenlinnan seminaari antoi kaikkiaan kiinnostavan ja monipuolisen katsauksen historiallisten karttojen käyttämöhdöllisyyksiin etenkin arkeologisessa tutkimuksessa. Seminaari osoitti hyvin, kuinka käyttökelpoisen lähdeaineiston vanhat kartat tarjoavat asutushistorialliselle tutkimukselle ja kuinka uudet menetelmät karttojen käsittelyssä ja analysoinnissa voivat tuoda lisää käyttötapoja. Etenkin tietotekniikan kehittyminen tuo jatkuvasti uusia mahdollisuuksia karttojen käyttöön, ja SKAS:in seminaari osoitti hyvin, että arkeologit ovat valmiita hyödyntämään mahdollisuuksia aktiivisesti.

*seminariohjelma Suomen keskiajan arkeologian seuran sivuilla
<http://org.utu.fi/muut/skas> > tapahtunutta*

Lukemista

Leena Lehtinen: *Karttojen kertomaa. Vanhojen karttojen kautta maiseman historiaan.* Helsinki 2005.

Teemu Mökkönen: Historiallinen paikkatieto: digitaalisen paikkatiedon tuottaminen historiallisista kartoista. *Suomen ympäristö* 34 / 2006.

Kenttäpostia arkeologisilta keskiajan kohteilta 2009

Keskiaikaa löytyy Suomesta maan ja veden alta joka kesä, myös vuonna 2009.

Glossae-lehdelle arkeologisten uutisten julkaiseminen osoittautui tällä kertaa liian suureksi palaksi, mutta keväällä palstatilaa tulevat haukkaamaan ainakin seuraavat mielenkiintoiset hankkeet:

Länsi-Turunmaa, Nauvo: Egelskärin hylky

tutkimuskaivaus, Museovirasto, meriarkeologian yksikkö

Useita vuosia jatkunutta kaivaushanketta johtaa arkeologi Stefan Wessman (joka mm. esitteli meriarkeologisia kohteita huippusuosion saavuttaneessa Glossan kuukausikokouksessa tammikuussa 2008).

li, Vanha Hamina

koekaivaus (pelastuskaivaus), Museovirasto, rakennushistorian osasto

Kesän keskiaikaiset yllätyslöydöt dokumentoi kaivausjohtaja Titta Kallio-Seppä työryhmineen.

miniesittelyt näistä ja Museoviraston kaikista muistakin omista kenttätyökoh- teista: www.nba.fi/ajankohtaista

Espoo, Mankbyn kylätontti

tutkimus- ja yleisökaivaus, Espoon kaupunginmuseo & Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine; kenttätöistä vastaa arkeologi Georg Haggrén;

www.espoonkaupunginmuseo.fi > palvelut > tutkimus

ks. myös Glossae IV / 2008

Raasepori, Linnanmalmin alue

tutkimuskaivaus, Kaikkien aikojen Raasepori -projekti

(Tammisaaren museo – Länsi-Uusimaan maakuntamuseo, yhteistyössä Hel- singin yliopiston arkeologian oppiaineen kanssa)

projektin verkkosivut: www.raseborg.fi/allatidersraseborg/

Kuusiston piispanlinnan rauniot: Itätornin tutkimukset

rakennusarkeologinen tutkimuskaivaus, Muuritutkimus Ky

Useita vuosia jatkuneita tutkimuksia johtaa arkeologi Kari Uotila.

Vantaa, Gubbackan kylätontti

tutkimus- ja yleisökaivaus, Vantaa-seura, kaivausjohtajana Andeas Koivis- to. Gubbackaa on aiemmin tutkittu pelastuskaivauksena. Uusimmat tutkimus- tulokset *Helsingin pitäjä 2010* -kirjassa (julkistamistilaisuus 16.12.2009; www.vantaaseura.fi)

Turun tuomiokirkon reliikit

J.-P. Taavitsaisen esitelmä 7.12.2009: muutamia reunahuomautuksia
(paikalla kuuntelmassa: Mervi Suhonen)

Suomen kirkkohistoriallisen seuran kuukausikokouksessa Tieteiden talolla 7.12.2009 kuultiin projektista, joka iskee suoraan Suomen keskiajan sydämeen. Turun yliopiston arkeologian professori Jussi-Pekka Taavitsainen esitteli, millä menetelmillä Turun tuomiokirkon reliikkejä on ryhdytty analysoimaan ja mitä tähän mennessä on saatu selville. *Turun tuomiokirkon reliikit* -projekti käynnistyi, kun aineisto pitkän keskustelun jälkeen vuonna 2006 oli palautettu Suomen kansallismuseon kokoelmista Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymälle, Turun tuomiokirkkomuseoon. Tutkimushankkeen tieteellinen vastuu on Turun yliopistolla. Päärahoittaja on Alfred Kordelinin säätiö, joka tänä vuonna myönsi 30 000 euron jatkorahoituksen suurena kulttuurihankkeena.

Pyhänjäännökset ovat samaa orgaanista ja epäorgaanista materiaa kuin kaikki muutkin elollisten olentojen jäänteet ja artefaktien fragmentit maapallolla. Meneisyyden materiaalisen kulttuurin tutkimus ja tulkinta on arkeologian erityisala. Laadukkaan arkeologisen tutkimuksen nykyaikaisten vaatimusten mukaisesti menetelmät ovat monitieteisiä. Turun ainutlaatuisen reliikkikokoelmaan sovelletaan kaikkia niitä luonnontieteellisiä analyyseja, jotka nyt 2000-luvun alussa ovat järkevästi ja aineistoa kohtuuttomasti vahingoittamatta käytettävissä.

Esimerkiksi deponontikysymyksen yhteydessä kiusallista julkisuutta saanut Pyhän Henrikin varttinäluu on tutkijoille DNA- ja isotooppitutkimusten lähde-materiaalia. Mikään metodi ei koskaan tule kertomaan, minkä nimiselle henkilölle luu on kuulunut, mutta voidaan kysyä, mistä päin hän oli kotoisin. Olisiko hän voinut olla englantilaissyntyinen kuten piispa Henrikinkin arvellaan ehkä olleen?

Yleensä mainitaan, että säilyneistä pyhiinjäännöksistä arvokkaimpiin kuuluu Pyhän Henrikin kallo. Lähdekriittinen lukija ymmärtää, että Pyhän Henrikin historiallisuus henkilönä voidaan kyseenalaistaa täysin. Mutta jonkun fyysisen henkilön luut siirrettiin Nousiaisista Unikankareelle vuonna 1300. Voisiko kyseisen kallo olla se oikea, taannoisen puukirkkon pääalttarin pyhiinjäännösarkkuun sijoitettu? Kallon radiohiiliajoitus kertoo, että tämä ihminen on elänyt 1100-luvulla ja kuollut todennäköisimmin vuoden 1160 tienoilla. Miten pitkälle meneviä tulkintoja on viisasta tehdä?

Reliikkejä on yhteensä yli 90. Luiden lisäksi niihin kuuluu mm. kankaiden paloja, kaksi palaa paperia, sinetin katkelma sekä kankainen päähine, joka on totuttu yhdistämään Pyhään Birgittaan – tosin ilman yksiselitteisiä todisteita.

Kansallismuseon kokoelmiin Turun tuomiokirkon pyhänjäännökset päätyivät vuoden 1924 arkeologisten tutkimusten jälkeen. Sitä ennen reliikeistä valtaosa oli sisällä Autuaan Hemmingin pyhänjäännösarkussa, mutta vuonna 1514

autuaaksi julistettu Hemming ei ole se henkilö, johon ainakaan kaikki pyhäinjäännökset alun perin olivat liittyneet. Reliikeistä on nimittäin tähän mennessä saatu jo 35 keskiaikaista ajoitusta. Osa niistä osuu 1200- ja 1300-luvun vaihteeseen, valtaosa 1400-luvulle.

Reliikkien tulkinnaissa luulisi olevan apua pergamenttiliuskoista eli *authenticista*, joita on käärittä eräiden esineiden, mm. edellä mainitun värttinäluun yhteyteen. Niidenhän pitäisi kertoa, keille esineet ovat kuuluneet tai keiden pyhimykseksi julistettujen henkilöiden luita Turussa on kunnioitettu pyhinä. Luetavissa ovat Pyhän Henrikin ja Pyhä Birgitan nimet sekä eräitä muita.

Mutta ovatko ”nimilaput” alkuperäisissä yhteyksissään vai onko paketteja aikojen saatossa purettu ja taas uudelleen käärittä? Mitä saamme tietää kääremateriaaleista, erityisesti kankaista sekä langoista, joilla niitä on ommeltu ja paikattu? Pergamentit on jo infrapunakuvattu, jotta olisi paljastunut, ovatko kysessä palimpsestit.

Seuraavaksi suuret odotukset kohdistuvat Helsingin yliopiston Oikeuslääketieteen laitoksen DNA-laboratorioon, jossa on hiljattain alettu analysoida myös muinais-DNA:ta, sekä isotooppianalyysiin, joiden teettäminen on mahdollista esimerkiksi Tukholman yliopistossa. Nykymenetelmillä pystytään analysoimaan myös paperin koostumus, mehiläisvahan alkuperä....

Lisää aiheesta:

www.nba.fi/fi/reliikit

<http://yle.fi/uutiset/kulttuuri/article278739.ece> (8.2.2008)

Pyhä Henrik – piispa ja marttyyri. Kirjoittanut Juhani Rinne Yrjö Kajavan avustamana. Suomen kirkkohistoriallisen seuran aikakauskirja 1933.

Jukka Paarma: Pyhä Henrik ja Turun tuomiokirkko. Puhe Suomen Kirkkohistoriallisen seuran vuosikokouksessa Turun tuomiokirkossa 19.1.2000. www.evl.fi/arkkipiispa/henrik.htm

Sofia Lahti: *Capse pro reliquiis. Turun tuomiokirkon reliikit ja relikvaariot*. Mirator, marraskuu 2003. www.glossa.fi/mirator/pdf/lahti.pdf

Arkeologian väitös Turussa

lauantaina 9.1.2010 klo 12

Turun yliopisto, Fennicum (Henrikinkatu 3), luentosali XXV

Visa Immonen:

Golden moments: Artefacts of precious metals as products of luxury consumption in Finland c. 1200-1600

vastaväittäjänä FT Anu Mänd (Tallinnan yliopisto)

Väitöskirja julkaistaan sarjassa *Archaeologia Medii Aevi Finlandiae*.

DIES MEDIAEVALES 2010

CALL FOR PAPERS KOHTAAMISIA KESKIAJALLA

**Mikkeli 10.–11.9.2010
Historian oppiaineryhmä, Joensuun yliopisto**

Suomen keskiajan tutkimuksen perinteinen konferenssi Dies Mediaevalis järjestetään 11. kerran Mikkelissä 10.–11.9.2010. Konferenssin pääteema on ”Kohtaamisia keskiajalla”. Teema on tarkoituksellisesti avoin ja se voidaan käsitellä laajasti koskemaan kaikenlaisia kohtaamisia niin konkreettisella kuin abstraktillakin tasolla. Myös muita aiheita koskevat esitelmät toivotetaan tervetulleiksi ja kaikilta tieteenaloilta, joilla keskiajan tutkimusta harjoitetaan.

Mikkeli paikkana on erinomainen konferenssin teeman kannalta, koska Mikkelin seutu on ollut arkeologisten kaivausten perusteella kulttuurien ja kaupan kontaktialue jo myöhäisellä rautakaudella ja varhaisella keskiajalla. Konferenssi järjestetään Mikkelin yliopistokeskuksen tiloissa (Lönnrotinkatu 5-7).

Pyydämme osallistujia rekisteröitymään 1.6.2010 mennessä lähettämällä osoitteeseen dm2010@uef.fi esitelmän pitäjän nimi ja yhteystiedot sekä esitelmän otsikko. Samalla pyydämme lähettämään n. 2-4 liuskan pituisen abstraktin esitelmästä (rtf-muodossa), joka laitetaan konferenssin kotisivuille. Esitelmän pidolle on varattu 20 minuuttia ja 10 minuuttia keskustelulle. Majoitumahdollisuuksista Mikkelissä tiedotetaan konferenssin nettisivuilla samalla, kun tarkempi ohjelma ilmestyy.

Lisätietoja konferenssin ohjelmasta ja key note-puhujista tulee myöhemmin nettisivuille, jotka tulevat olemaan Joensuun yliopiston (2010 alkaen Itä-Suomen yliopisto) Historian oppiaineryhmän nettisivujen yhteydessä.

Vuoden 2010 Dies Mediaevalis -konferenssin järjestävät Joensuun yliopiston Historia- ja maantieteiden laitos (Itä-Suomen yliopisto) ja Mikkelin yliopistokeskus.

Tervetuloa!

Keskajän tutkimuksen seura Glossa ry.

Glossa ry. on suomalainen keskiajan tutkimuksen seura, joka perustettiin vuonna 1996. Nykyisin jäseniä on yli sata. Yhdistys on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen.

Glossa ry.

- yhdistää eri tieteenalojen näkökulmia keskiaikaan
- järjestää esitelmätilaisuuksia, seminaareja, retkiä ja muita keskiajan tutkimusta edistäviä ja esitteleviä tapahtumia
- välittää tietoa itäisen ja läntisen Euroopan keskiajasta kaikille kiinnostuneille
- ottaa kantaa keskiajan tutkijoiden ja opiskelijoiden kannalta ajankohtaisiin kysymyksiin

Jäseneksi

Glossa ry.:n jäseniksi ovat tervetulleita tutkijat, opiskelijat ja kaikki, joita tutkimustieto keskiajasta kiinnostaa. Liittyminen käy kätevimmin sähköpostitse: jäsenrekisteriä hoitaa Rose-Marie Peake-Liedes (*rose-marie.peake-liedes@helsinki.fi*). Jäsennyys on voimassa heti, kun jäsenmaksu on maksettu.

jäsenmaksu: 15 € / vuosi

perustutkinto-opiskelijoiden jäsenmaksu: 10 € /vuosi

yhteisöjäsenet: 20 € /vuosi

Tilinumero: Nordea 200118 - 182589

Postituslistalle

Yhdistyksen sähköpostilista on **glossa-list@lista.tsv.fi**. Listalla välitetään keskiajan tutkimukseen liittyviä uutisia, tietoa esitelmätilaisuuksista jne.

Listalle voi liittyä omatoimisesti lähettämällä sähköpostiviestin osoitteeseen *majordomo@lista.tsv.fi*. Otsikkokenttä jätetään tyhjäksi ja viestin sisällöksi kirjoitetaan ”subscribe glossa-list”. Lähettäjälle tulee automaattinen vahvistus.

MIRATOR

Glossa ry. julkaisee monikielistä tieteellistä MIRATOR-verkkolehteä, jossa on artikkeleita keskiajan tutkimuksesta sekä kirja-arvosteluja. Tieteellisen laadun takaa anonyymi vertaisarvointi.

www.glossa.fi/mirator/